

Тема 7. Методи навчання.

Під час вивчення основ здоров'я використовуються такі самі три групи методів, що й під час вивчення інших дисциплін — словесні, наочні, практичні. Згідно з рівнем самостійного мислення учнів методи можуть бути ілюстративно-репродуктивними, пошуковими, дослідницькими (словесно-ілюстративними), словесно-пошуковими, наочно-репродуктивними, наочно-пошуково-дослідницькими тощо.

Кожний метод здійснюється на практиці за допомогою методичних прийомів. *Методичні прийоми* — це елементи того чи іншого методу, що відбивають окремі дії вчителя і учнів у процесі викладання. Серед них розрізняють логічні, організаційні та технічні.

Постановка проблемного питання, яке треба розглядати, встановлення рис подібності та відмінності, висновки, узагальнення — все це приклади *логічних прийомів*. Демонстрування зі столу вчителя чи під час обходу школярів, фронтальна робота чи робота групова належать до *організаційних прийомів*. *Технічні прийоми* — це способи демонстрування натуральних об'єктів, постановка дослідів, різноманітні способи складання схем та таблиць на дошці.

На уроках часто застосовують один і той самий метод: весь урок учні можуть проводити дослід чи спостереження, слухати лекцію чи брати участь у бесіді. Змінюється співвідношення методів. Якщо в 6-7 класах на уроках частіше застосовувались наочні та практичні методи, ніж словесні, то у 10-11 класах основне значення мають словесні методи. Методи викладання поступово ускладнюються через те, що збільшується самостійна робота учнів. Досить часто на уроках учні виступають з доповіддю чи повідомленням, які готуються ними заздалегідь. Проводиться робота над текстом з творів відомих вчених-біологів за спеціально підібраними учителем уривком, який виписують на карточки і зберігають у кабінеті з року в рік. Із цією метою можна використати хрестоматію.

Упродовж вивчення основ здоров'я велику увагу приділяють роботі учнів з літературою. Учні повинні вміти працювати не лише з підручником, але й з іншою літературою: довідниками, словниками, науково-популярною літературою. Щоб їх навчити цього, вчитель мусить використовувати науково-популярні та наукові видання.

На уроках використовують ті самі організаційні форми навчання, що й під час вивчення інших тем: уроки, екскурсії, позакласну роботу тощо. Уроки основ здоров'я підпорядковуються загально-дидактичній типології. Це вступні, узагальнюючі, ті, що розкривають зміст теми, контрольні-облікові, комбіновані уроки. Однак, у зв'язку зі змістом розділу та віковими особливостями старших школярів, уроки можуть відрізнятися своєю видовою різноманітністю: кіно- і телеуроки, уроки-лекції, уроки-семінари, уроки-конференції тощо. Кожен з них відіграє значну роль у розвитку особистих якостей учнів і разом з тим сприяє засвоєнню валеологічних понять. Коротко зупинимось на деяких з них.

Урок-лекцію, як вид уроку, виділяють на основі домінуючого методу лекції. Лекція забезпечує високий теоретичний рівень навчання, сприяє

формуванню у школярів деяких навичок самоосвіти, забезпечує прискорений темп навчання. Вона вимагає виконання низки дидактичних умов: відрізнятись цілеспрямованістю, підвищеною нормативністю. Викладення матеріалу повинно мати пошуковий характер. Упродовж лекції аудиторію необхідно активізувати. Зробити це можна різними прийомами: демонструванням аудіовізуальних засобів та різноманітних засобів наочності, запитаннями до учнів тощо.

Уроки-семінари сприяють систематизації та поглибленню знань учнів. Вони навчають їх аргументовано викладати свої думки, критично сприймати почуте. Відмінною рисою семінарських занять є високий рівень самостійності учнів. Робота з рекомендованою літературою, підручником, підготовка доповідей та повідомлень, активне обговорення теми сприяє міцному та свідомому засвоєнню навчального матеріалу. Однак семінарські заняття ефективні лише тоді, коли учні готуються до них серйозно. Для цього вчитель заздалегідь знайомить їх з темою, запитаннями, за якими передбачається обговорення, і рекомендованою літературою. Під час підготовки до семінару необхідно проводити для учнів консультації з теми за питаннями семінару.

Структура семінару може бути різною, найпоширенішою є така:

1. Вступне слово вчителя, яке нагадує учням мету семінару, знайомить з планом, ставить проблему.
2. Виступи учнів (повідомлення за заданими темами).
3. Дискусія (обговорення проводиться за запитаннями семінару).
4. Підбиття підсумків (при цьому на заключному етапі вчитель аналізує повідомлення учнів, оцінює участь їх у дискусії, узагальнює матеріал та робить висновки).

На додаток до уроків з основ здоров'я проводяться *екскурсії*.

Шкільна програма рекомендує проводити їх у державні служби захисту населення (на вибір: міліція, швидка допомога, пожежна служба), соціальні служби для молоді (молодіжний клуб, клуб за інтересами тощо), до дільничного інспектора, оздоровчих центрів та центрів здоров'я (громадського об'єднання, асоціації, клубу тощо). Враховуючи вік учнів та рівень їхніх знань, навчальна діяльність школярів у ході екскурсії повинна бути пошуково-дослідницькою.

Позаурочна робота із загальної біології може бути пов'язана з проведенням спостережень та постановкою дослідів у природі, на навчально-дослідній ділянці, в куточку живої природи. Це може бути збір матеріалу з тем «Універсальні властивості організмів», «Розмноження та індивідуальний розвиток організмів».

Урок-лекція — це вид уроку, що визначає головний метод навчання. На уроці цього виду лекція як метод посідає центральне місце. Лекція з основ здоров'я проводиться під час вивчення найскладнішого маловідомого учням матеріалу, вступу в курс, розділ, тему, під час узагальнення матеріалу, формулювання висновків.

Лекцію доцільно використовувати тоді, коли немає змоги зробити першоджерелами знань спостереження та експеримент. У зв'язку з цим лекції можна використовувати на уроках різного типу: вступних, тих, що розкривають зміст теми, узагальнюючих.

Вступні лекції дозволяють ознайомити учнів з основними цілями теми чи розділу, а під час наступних уроків показати шляхи їхнього вирішення за допомогою експерименту, спостережень, роботи з літературою, коли учні знаходять відповіді на поставлені в лекції запитання з усієї теми. На вступні лекції треба порекомендувати літературу, дати завдання для проведення спостережень, постановки дослідів.

На *лекції, що розкриває зміст певних понять теми*, висвітлюються основні поняття, показується взаємозв'язок та взаємозалежність між ними, робляться узагальнюючі висновки.

На *заклучній лекції* після вивчення тем, розділів формуються основні висновки, показуються перспективи розвитку валеології, зв'язок теорії з практикою, даються рекомендації із самостійного поглибленого вивчення учнями розглянутих питань у позакласній та позашкільній роботі.

Лекція — це монолог, що має цілий ряд специфічних рис. Від інших виступів (розповіді, повідомлення, доповіді) лекція відрізняється тривалістю (вона триває не менше за 20–25 хв.); композицією (центром її є головна теза); характером монологу та мовного оформлення (йому властивий певний внутрішній діалог, свобода стилю, експресія, емоційність) і головне — функцією.

Лекція за своєю формою покликана давати систему знань, формувати світогляд, виховувати, направляти на певну діяльність. Основні вимоги до лекції — ідейність, науковість, доступність, єдність форми та змісту, емоційність викладення, органічний зв'язок із формами навчання. На лекції вчитель має змогу показати ту чи іншу науку в розвитку, тому їй властива проблемна побудова всіх питань, що розглядаються.

У процесі створення лекції можна виділити 4 етапи: аналітичний, орієнтаційний, композиційний, редакційний.

Перший етап — аналітичний, пов'язаний з аналізом теми з точки зору актуальних питань та проблем, що містяться в ній, він виявляє ряд нових категорій понять, які необхідно розглянути. До літератури вчитель звертається, щоб з'ясувати питання, які є основою конструкції лекції, визначити оптимальну кількість понять, які можна запропонувати учням в одній лекції. Завершується цей етап формуванням теоретичної концепції лекції, яка є результатом цілеспрямованого вивчення літератури не лише з теми уроку, але й з проблем, які вона містить.

Другий — орієнтаційний, складається з таких кроків: 1) визначення структури та настрою аудиторії; 2) формування цілей; 3) формування головних тез лекції, що мають бути зібрані в один абзац, відповідь на конструктивні питання лекції.

Третій — композиційний, його кроки такі: 1) відбір методів, що активізують розумову діяльність; 2) знаходження засобів привернення уваги та інтересу до теми; 3) визначення їхнього співвідношення та місця в лекції; 4) розробка цілісної композиції та загального плану лекції.

Четвертий етап — редакційний — вдосконалення тексту лекції: 1) читання тексту лекції, виправлення неточних слів та виразів; 2) заміна виразів письмової форми формами усної мови; 3) пояснення складних термінів та понять, доцільна заміна їх простішими термінами; 4) полегшення синтаксичної побудови мови.

Ефективність лекції в основному залежить від організації навчальної діяльності учнів. Доцільно використовувати такі навчальні прийоми, як складання плану, запис основних положень лекції у вигляді тез, конспектування, складання опорних конспектів, підготовка відповідей на невелику кількість питань тощо. Все це активізує пізнавальну діяльність учнів, концентрує їхню увагу на головному, допомагає зрозуміти зміст лекції.

У лекції кожного виду слід виділити вступ, основну частину та висновок. Тема вступу — активізувати увагу учнів, залучити їх до роботи із засвоєння знань. Цього можна досягти за допомогою наведення переконливих прикладів, постановки проблеми, повідомлення цікавих відомостей, фактів з життєвого досвіду учнів тощо.

Основна частина лекції присвячена викладенню навчального матеріалу в певній логічній послідовності. Наприкінці лекції підбиваються підсумки, робляться висновки.